

A sajtószabadság „örömünnepe” 1867 Magyarországon

RÉVÉSZ T. MIHÁLY*

1. Úton az osztrák–magyar kiegyezéshez

Hosszú és igencsak körülményes tárgyalások után Pest, Bécs és a dinasztia 1867 első hónapjaiban zömmel feloldotta a birodalom két részét hosszú évtizedek, ha ugyan nem évszázadok óta megosztó, fejlődésüket és biztonságukat veszélyeztető ellentéteket. A szakirodalomban, de a mindennapok szóhasználatában is osztrák–magyar kiegyezésként aposztrofált közjogi aktus révén a monarchia keleti tájain – ha nem is maradéktalanul – helyreállt az 1848-as forradalomban megteremtett alkotmányosság, míg az osztrák törvényhozásban „képviselt országok és királyságok” területén¹ az államélet demokratikusabb berendezkedése valósult meg.² A korszakos jelentőségű paktummal hosszú, viszonylag békés korszak vette kezdetét Közép-Európában, s magában a Kárpát-medencében is. Magyar honban ismét működött a népképviselési országgyűlés, a neki felelős kormány, visszanyerték életerejüket az önkormányzatok, s nem utolsó sorban – változatlan tartalommal – a sajtószabadság ’48-ban szentesített törvénye is újjászületett.³

A kiegyezéshez vezető út megtétele hosszú éveket emésztett föl, s jöllehet a legtöbben Deák Ferenc híres „húsvéti cikkétől” datálják a tárgyalások megkezdését, mondhatjuk, hogy a birodalom közigazgatási átalakítását célzó folyamatok forrásvidékére már az 1861-es országgyűlés körüli hónapokban bizvást rátalálhatunk. Az osztrák és magyar tárgyalófelek között ugyanis igen látványosan ekkor lángolt föl a vita a ’48-as törvényekről, azok újbóli hatályosításáról, s a Monarchia mind többek által szükségesnek ítélt közjogi reformjáról. Az első lépést az államfő, Ferenc József tette meg az általa és környezete által korszak- és modellváltásnak szánt alkotmányreform, az októberi diploma kibocsátásával. Azonban Deák, aki az idő tájt már rég-

* Címzetes egyetemi tanár, Széchenyi István Egyetem. E-mail: revesz@sze.hu

¹ Az ausztriai politika és közbeszéd a kezdetektől fogva ekként fogalmazott a kiegyezés után létrejött dualista birodalom nyugati felét megtestesítő államterületet illetően. L. erre Rudolf HOKE: *Österreichische und Deutsche Reschtsgeschichte*. Wien–Köln–Weimar, Böhlau, 1996. 386.

² L. erre HANÁK Péter: *Magyarország a Monarchiában – tanulmányok*. Budapest, Gondolat, 1975. 467; ill. KOZÁRI Mónika: *A dualizmus kora, 1868–1914*. Budapest, Kossuth, 2009. 112.

³ SARLÓS Béla: *A sajtószabadság és eljárási biztosítékainak fő vonásai*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1968a. 193 s. köv.; SARLÓS Béla: A kiegyezés magyarországi jogpolitikája. *Századok*, 1968b. 984–986, valamint BÉNYEI Miklós: *Kiegyezés és sajtószabadság. Eötvös József kiadatlan beszéd-fogalmazványa a mentelmi jog parlamenti vitájához*. Debrecen, KLTE, 2008. 148–180.

óta a nemzet többségének tiszteletét élvezte, s vele együtt a magyar politikai színpad meghatározó szereplői kevesellték Bécs engedményeit, s az 1848-as közjogi fundamentum megkerülhetlenségének premisszájából kiindulva, a polgári átalakulás vívmányainak megőrzését, köztük a forradalom idején egyszer már megtapasztalt sajtószabadság helyreállítását tűzték maguk elé elrendő célul.

A pesti politika formálói az 1861-es országgyűlési tárgyalások vitáiban az abszolutista Gesamtstaat hatalmi köreivel és a nem utolsósorban nagyobb kompromisszumra ekkor még nem hajló uralkodói elképzelésekkel szemben határozottan síkra szálltak a '48-as alkotmány visszaállításáért, vagyis a forradalmi napokban épp csak módosított magyar történeti alkotmány mind teljesebb restaurálásáért. Híres országgyűlési beszédében Deák 1861. május 13-án nem palástolt szemrehányással nyilatkozott: „legfontosabb alaptörvényeink, különösen az 1848-diki lényeges közjogi törvények, hatályon kívül tetettek. Parlamentáris kormányunk, felelős minisztériumunk most sincs. Esküdszéki eljárással párosult sajtótörvényünk vissza nem állítatott.”⁴ A történelmi jelentőségű politikai állásfoglalásban sorjázott sérelmi listát ehelyütt nem részletezve, az ellenzéki többség vezérének végkövetkeztetését s az azzal párosuló követelések meritumát emeljük ki csupán:

„Parlamentáris kormány, felelős minisztérium, esküdszéki eljárással párosult sajtószabadság és az adó meghatározásának joga az alkotmányos szabadságnak legerősebb biztosítékai. Nekünk ezen biztosítékokat megadták szentesített törvényeink, s mi azoknak megszüntetésében, vagy bármi korlátozásában soha meg nem egyezünk, és azoknak ideiglenes fölfüggesztését is az alkotmányosság fel-függesztésének, sőt minden alkotmányosság megtagadásának kell tekintenünk.”⁵

E kemény, de kristálytisza logikájú okfejtés az udvarban ez idő tájt még nem talált meghallgatásra. A Birodalom vezető rétege változatlanul a központosított abszolutista kormányzás s az általa megteremtett egységes kormányzás sikerében bízott inkább,⁶ így aztán a magyarokra megint egyszer a „reményteljes pesszimizmus” esztendei következtek.⁷ Bécs hatalmi pozíciója azonban a '60-as évtized közepére látványosan meggyengült, s a poroszokkal vívott vesztes háború a dinasztia – sokkal inkább, mint korábban bármikor – a magyarokkal történő megegyezésre ösztökölte.

⁴ OGY–KN–1861–21 (1861–I–109).

⁵ Uo., 109.

⁶ Wilhelm BRAUNEDER – Friedrich LACHMAYER: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. Wien, Manz, 1987–1989. 134–152.

⁷ Csengery Antal bátyjához, Imréhez címzett levelében írta: „Semmi bizonyos újság; minden pang. A mi hírek vidéken keringenek, azoknak semmi alapjuk. Az európai, mint a belpolitika egyaránt pangó bizonytalanságban. Deák azt szokta mondani mostanában: »Csak egy helyes politika van jelenleg, – nem politizálni!«” *Csengery Antal hátrahagyott iratai és feljegyzései*. Budapest, 1928. 474.

A trón 1866-1867 fordulóján messzire került a Bécsben korábban gyakorta emlegetett „jogeljárás” elméletétől,⁸ nem különben a ’48-as törvények érvénytelenségéről unos-untalan vallott álláspontjától, s nagyban közeledett a mind határozottabban kirajzolódó pesti elképzelésekhez. Igaz, még így is hónapok teltek el, míg Ferenc József hajlandóságot mutatott a magyar alkotmányosság helyreállítására, s a magyar fél számára is elfogadható közjogi viszonyok kialakítására. Ám ahogy a tárgyalások a finishez közeledtek, a feleknek egyre több kérdésben sikerült „opportunos” megoldást kimódolniuk. Körvonalazódtak a megegyezés keretei a két központú államalakulat közös ügyeinek dolgában, a Pesten működő – s a törvényhozásnak felelős – kormány kinevezésének kérdésében, az államfői jogkör határainak megrajzolásában, az udvartartás költségeinek viselésében, az államadósság egy részének méltányos átvállalásában, s a ’48-as törvények imitt-amott történő módosításában. Ez utóbbiakról 1867. január második felében élénk vita bontakozott ki.

Ferenc József az V. Ferdinánd által szentesített áprilisi törvényekkel szemben évtizedes ellenérzéseket táplált – Andrassy Gyula az uralkodóval folytatott egyik megbeszélésén 1867 januárjában személyesen is meggyőződhetett erről. Lónyay Menyhértet e diskurzusba beavatva jegyezte meg, hogy a két óránál is hosszabb eszmecsere alkalmával a császár „egész sorozatát hozá elő észrevételeinek az 1848-diki törvények ellen”.⁹ S bár azok jelentős részére a miniszterelnökségre kiszemelt gróf megnyugtató válaszokat adhatott,¹⁰ az államfő pár nappal később írásos formában is rögzítette álláspontját a vitás kérdésekben. A nyitva hagyott pontokat összefoglaló kívánságlista markáns álláspontot tükrözött, amelynek kialakításában – gyaníthatóan – a bécsi főhivatalnokok, Beust, Belcredi és Majláth személyes befolyásukat is érvényesítették.¹¹ Az 1848-as forradalom törvényei közül a megjegyzések 13 cikkelyt érintettek, amelyeknek sorában – amint aztán arra Lónyay külön is utalt – érzékeny pontnak mutatkozott a honvédelem ügye és a sajtótörvény dolga.¹² Ám míg a honvédelem kérdésében az egyezkedő felek – csak hosszú és gyötrelmes disputát követően – a kiegyezési törvény tervezetében találtak rá a kielégítőnek s véglegesnek gondolt megoldásra,¹³ addig a sajtótörvénnyel kapcsolatos – lentebb részletesebben is kibontott – bécsi elképzelések kioltására s a magyar fél számára is vállalható kompromisszum kimódolására Deák és munkatársai már 1867 februárjában sort kerítettek.

⁸ E teória, mely a 17. században divatozott udvari elméletet erősítette föl a szabadságharc leverése után, az osztrák politikai gondolkodás és gyakorlat sarokpontjává vált. Lényegi üzenete az volt, hogy a magyarok az 1849-es függetlenségi nyilatkozattal eljátszották minden régóta élvezett, történelmi jogukat a saját alkotmányra s a nemzeti önállóságra.

⁹ KÖNYI Manó: *Deák Ferenc beszédei 1866–1867*. Budapest, Franklin, 1897. IV. kötet, 207.

¹⁰ Minderre utalt Ferenc József Andrassy „felvilágosításaira” adott mondata: „Also werden wir es streichen”. Uo.

¹¹ A ’48-as törvények módosítására irányuló „jegyzeteket” – amint azt Lónyay naplójából megtudhattuk – Andrassy „egyenesen a császártól kapta” meg, s február elsején mutatta meg Lónyaynak. Uo., 298.

¹² Uo.

¹³ PÖLÖSKEI Ferenc: *Deák Ferenc utolsó évei*. Budapest, Éghajlat, 2004. 49–50.

2. Konfliktus az 1848-as sajtótörvény dolgában

Az 1848 áprilisában szentesített, ám a „közösügyi alku” folyamán változtatásra szánt jogszabályok sorában a sajtó szabadságát kimondó, egyúttal a cenzúrát hangsúlyozottan is eltörlő XVIII. törvénycikket osztrák részről – a Ferenc József által is láttamozott dokumentumban – éles bírálatban részesítették. A bécsiek véleménye három bekezdésben s meglehetősen nyers megfogalmazásban rögzítette a magyar sajtószabadság ‘bibliájaként’ tisztelt jogszabály kritikáját.¹⁴ A minden korábbinál erőteljesebb észrevételek a szokásos udvariassági fordulatokat mellőzve általánosságban szólva azt állították, hogy a törvény „hiányosságai első ránézésre is szembeötlők”, ebből következően „szinte minden cikkelyében magán viseli az elsietség bélyegét”. E karcos állításból azután önként adódott az osztrák következtetés: a szövegen másként nem, csak alapos átdolgozással lehet javítani.

A ’48-as magyar sajtószabályozással szembeni opposíciójukban a jegyzék pennázói azonban még az előbbinél is keményebben fogalmaztak, midőn az esküdtszékek magyarországi alkalmazhatóságát vitatták. E körben pedig nem kevesebbet állítottak, mint azt, hogy az esküdtszéki intézmény és rendszer és az arra vonatkozó eljárási szabályok szorúlnak a leginkább „a teljes és alapos” korrekcióra. Hevenyészett, elkapkodott jogszabály, s annak át nem gondolt eljárási passzusai Bécs szerint Szemere törvényét egyenesen predestinálták a mellőzésre, hiszen a bírói szervezet ‘alkotmányos’ felállításáig s az esküdtszéki eljárást szabályozó törvény megalkotásáig – figyelemmel e bírói fórumok meghonosításának költségeire – az újbóli hatályosítás mellett nem szólnak érvek. Ezért aztán – fogalmazott a jegyzék – az volna egyedül kívánatos, hogy a magyarországi sajtóviszonyokra – még ha ideiglenesen is – a korábbi sajtórendtartás s az ahhoz 1865-ben csatolt Függetlenség passzusai nyerjenek alkalmazást.¹⁵

E határozottan csengő mondatok nemcsak a magyar tárgyaló delegációt állíthatták nehéz helyzet elé, de Deák számára is kényelmetlen feladványt jelenthettek. A magyar politikai osztály

¹⁴ KÖNYI i. m. (9. lj.) 313. L. a jegyzék idevágó sorait, amelyek jól láttatták a sajtóügyekre vonatkozó bécsi tárgyalási pozíciót.

„Was das Pressgesetz betrifft, so leuchtet dessen Mangelhaftigkeit auf den ersten Anblick ein, und trägt jeder Artikel desselben das Gepräge der Uebereilung an sich, was nur durch eine gründliche Umarbeitung beseitigt werden könnte.

Ueberhaupt kann nicht unerwähnt bleiben, dass da sin diesem Gesetze grundsätzlich ausgesprochene Schwurgerichts-Verfahren ohne eine gänzliche und gründliche Umgestaltung des dermalen gesetzlich bestehenden Gerichtsverfahrens nicht anwendbar sei.

Nachdem dies jedoch mit grossen Kosten und Zeitverlust verbunden wäre, auch die Thätigkeit der Gerichte in Verwirrung bringen könnte, so ist es nothwendig, dass bis zur verfassungsmässigen Umgestaltung des Gerichtsorganismus und dessen Anpassung zum Schwurgerichtsverfahren, rücksichtlich der Ahndung von Pressvergehen vorläufig von den dermaligen ordentlichen Gerichten und zwar provisorisch nach dem im Jahre 1865 erlassenen »Anhang« zur Pressordnung vorgesehen sei.”

¹⁵ L. erre: „A Magyarországon jelenleg érvényben álló sajtószabályok gyűjteményének hiteles kiadása”, Budapest, 1865. A kiegyezés előestéjén nyomtatásban megjelent könyv – mint az a napisajtó reflexióiból is kitűnt – igencsak felemás elismeréseket váltott ki. A kötet jogszabálygyűjteményét értékelve jegyezte meg a *Fővárosi Lapok*: „Míndezeeket együtt kiadni hasznos és szükséges volt, noha reméljük, hogy a sajtóra nézve is nem sokára új rendszabályokat nyerünk. A magyarországi sajtó sokszor tanúsítá, hogy egészen szabadelvű törvényeket és szabályokat érdemel.” *Fővárosi Lapok*, 1865. augusztus, 13. sz., 709.

zöme ugyanis lényegében a törvény megszületésétől kezdve – bár más-más megfontolások mentén – maga is elégedetlen volt a Szemere fogalmazta törvény jó néhány intézményével, olyannyira, hogy a kiegyezés előtti esztendőben a magyar törvényhozás számos tagja, mi több, még egy bizottsága is, gondolkodott azon, hogy ‘az alkotmányosság helyreállítása’ után a ‘sajtóviszonyok rendezésének’ ügyét – egynémely sürgősnek ítélt tárggyal egyetemben – napirendre tűzzék.¹⁶ Azonban az uralkodó egyetértésével megfogalmazott bécsi óhaj, amit akár követelésként is aposztrofálhatnók, messze túlmutatott a parlamenti dokumentum részleteiben ki sem bontott változtatási szándékain.

Legelőbb is a pesti politika alakítói nem azonosulhattak a váddal, mely szerint a márciusi törvény hevenyészett és elkapkodott alkotás volt. Nem teheték ezt egyszerűen azért, mert nagyon is jól emlékezhetek azokra az 1830-as, 1840-es években megszületett elaborátumokra és a róluk lefolytatott közpolitikai vitákra, valamint az azokat kísérő országgyűlési küzdelmekre, amelyekre alapozva s amelyek tüzeiben végül 1848 márciusában Szemere Bertalan tervezetét az utolsó rendi törvényhozás megvitatta s elfogadta. Majd’ húsz esztendő távolából is tudták, hogy e törvény részben a kiváló színvonalú ’43-as büntetőjavaslatból építkezett, s bár elfogadását heves viták kísérték, a plánumot, ha bírálát érte is, az nem a sietség és a kapkodás okán történt. Emlékezhettek továbbá arra, hogy bármikor fogalmaztak meg a pesti sajtószabadságot megteremtő törvénnyel szemben fenntartásokat, azok elsősorban a szabályozás sajtóvétségeket kísérő súlyosabb büntetési tételeit illették. A magyar politikai közgondolkodás azonban mindezekkel együtt lényegében azonosult Deáknak az 1861-ben az Országbírói Értekezlet plénuma elé terjesztett tézisével, mely a márciusi sajtótörvényről elismeréssel nyilatkozott, mondván, hogy az „elég szigorú arra, hogy az államot minden féltelenség ellen megvédje, és elég határozott arra, hogy a sajtónak szabadabb mozoghatást biztosítson, és egyeseknek az önkény ellen oltalmat nyújtson.”¹⁷

A bécsi jegyzék sajtótörvényt támadó második passzusa – mint azt láttuk – az esküdtzéki rendszer egészét vette célba. A magyar tárgyalók számára az itt megfogalmazott kritikát illetően azonban még kevésbé nyílt tér a hátrálásra. A hazai politika legjobbjai, a nemzetien liberális eszmék harcosai, akik majdnem mind a ’43-as esküdtzéki tervezet mögött álltak, illetve annak 1861-es alkalmazása mellett lándzsát törtek, elvi megfontolásokból egyszerűen nem kapitulálhattak. De nem teheték ezt a törvény pozsonyi vitájának emlékképei miatt sem. Akkor és ott ugyanis a rendi országgyűlés követői – a pesti népmozgalom törvénnyel szembeni föllépése okán is – a többség által szigorúnak ítélt vétségi alakzatokat csak az esküdtzések egy-

¹⁶ A bizottmányok alakítására és szervezésére kiküldött 12 tagú választmány véleményes jelentése rögzítette: „Választassék egy 70–80 tagból álló bizottmány oly utasítással, hogy készítsen törvényjavaslatokat: a) a polgári jogról anyagi és alaki tekintetben, kapcsolatban a telekkönyvi rendszerrel s kiterjedve a még fönnlévő hűbéri s ezzel analóg viszonyok fölötti intézkedésekre is – a hova a kegyúri jogok és terhek végleges szabályozása is tartozik; b) a büntető jogról anyagi és alaki tekintetben; c) váltó- és kereskedelmi jogról; d) a bányajogról; e) a sajtóviszonyok rendezéséről; f) egy honosítási, be- és kivándorlási törvény tárgyában.” OGY–KI–1865–28 (1865–I–65).

¹⁷ RÁTH György: *Az Országbírói Értekezlet a törvénykezés tárgyában*. Pest, Landerer és Heckenast, 1861. 192. Deák az Országbírói Értekezleten a büntető és sajtótörvény átvizsgálására létrehozott négytagú grémium tagjaként az itt elvégezhető munka oroszánrészét vállalta magára, s valójában a testület jelentését is – esetleg a kiváló Tóth Lőrincz segítségével – jórészt egyedül fogalmazta meg. SÁRLÓS Béla: *Deák politikai felfogása és az Országbírói értekezlet*. Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár, 1976. 285.

idejű létesítése mellett voltak hajlandók akceptálni.¹⁸ Megjegyezzük, hogy ezzel az állásponttal a korabeli közvélemény teljes mértékben azonosult.¹⁹ S minthogy a magyar politikai osztály tagjai e kérdésről szűk húsz esztendő múltán sem vélekedtek másként, a kormányra készülő férfiak kezét ez jószérivel teljesen megkötötte.

Színezte a pestiek tárgyalási pozícióját az is, hogy az esküdtszéki rendszert ért támadás Deákot különösen érzékenyen érinthette. Ő ugyanis az Országbírói Értekezleten nemcsak az 1848. évi XVIII. törvénycikk föléléstése mellett érvelt lendületesen, de egyúttal nagy erővel agitált az 1848. április 29-én kibocsátott sajtóesküdtszéki rendelet életbe léptetése érdekében is.²⁰ Az értekezlet albizottsági jelentésében külön kiemelte ezen intézmény jelentőségét. S tette ezt szakmai, erkölcsi, politikai hitelének teljes vértetéjében. Igaz, fellépése ez ügyben meglepetést nem okozhatott, hiszen senki számára nem volt titok, hogy ő volt az, aki a vonatkozó törvény 17. szakaszában foglalt fölhatalmazásnak engedelmessé, rendelettel intézkedett a laikus bíróságok megszervezéséről s eljárásuk részletes szabályairól.²¹ A forradalom igazságügyi minisztere ezért is ragaszkodhatott – még ha ekkor eredménytelenül is – az általa kibocsátott esküdtszéki rendelet bevezetéséhez, s megkockáztatjuk, hogy vélelmezhetően általa a '60-as évek elején a modern polgári jellegű büntetőeljárás s benne az esküdtszéki rendszer megteremtését remélte.²²

A magyar sajtóügy ideiglenes rendezésére irányuló osztrák javaslat, melynek utolsó fordulata a bécsi sajtórendtartás hatályának fenntartását szorgalmazta, még kevésbé lehetett tárgyalási alap a leendő magyar kormányférfiak számára, ugyanis az osztrák sajtójogról, s különösen az 1852-es sajtórendtartásról – amit a köznyelv s a politika emberei akkor tájt sajtótörvényként aposztrofáltak – a magyar véleményformálók túlnyomó többsége bevezetése óta lesújtóan vélekedett. E tárgyban az Országbírói Értekezleten maga Deák sem fukarkodott az elmarasztaló ítélettel. „A mi végre a sajtótörvényt illeti: véleményünk az, hogy az osztrák sajtótörvénynek rendkívül határozatlan, fölötte messze terjedő önkényes rendeletei, mik az alkotmányosságnak még csak legtávolabbi eszméjével is egyenes ellentétben vannak, hazánkban többé fenn nem tarthatók. Alkotmányos országban a sajtó szabad mozgása múlhatatlanul szükséges; az osztrák sajtótörvények és rendeletek mellett pedig a sajtó csak akkor mozoghat, midőn a törvény alszik” – fogalmazott a „nemzet ügyvédje”.²³

¹⁸ A '48-as sajtótörvény-tervezet fogadtatására l. legújabbban RÉVÉSZ T. Mihály: A „füstbement” tervezet, s ami utána következett (az első magyar sajtótörvény kálváriája). In: *65 Studia in honorem István Stipta*. Budapest, Károli Gáspár Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2017. 351–364.

¹⁹ Állításunkat látjuk igazolva a *Pesti Hírlap* 1848. március 23-i vezércikkében: „A sajtótörvény, mely kezeink között van, sok részben rosszabb állapotot idézne elő az irodalomra nézve, mint már 15-ke előtt volt. Ha esküdtszéki eljárás nem volna benne, s ha abban nem találnánk vigaszt, hogy azon törvényt legtöbb esetben nem engedné a nemzet szabadságszeretete végrehajtani.” *Pesti Hírlap*, 1848. március 23., 248.

²⁰ SÁRLÓS i. m. (17. lj.) 285 s. köv.

²¹ *Pesti Hírlap*, 1848. május 1., 387–388.

²² Az esküdtszéki rendszert egyszer – érvelt az albizottsági dokumentum – az országgyűlés elfogadta, „midőn az 1848 t.cikkely 16-ik és 17-ik §-iban világosan kimondotta, hogy a sajtóvétségekre nézve a ministerium felhatalmaztatik: miszerint szoroson a büntető-eljárásról szóló múlt országgyűlési javaslatnak elvei szerint, az esküdt-bíróságok alakítását rendeler által eszközölje.” RÁTH i. m. (17. lj.) 190–191; SÁRLÓS i. m. (17. lj.) 288.

²³ RÁTH i. m. (17. lj.) 192; SÁRLÓS i. m. (17. lj.) 289.

Deák 1861-es szerteágazó, ám azzal együtt koherens sajtópolitikai koncepciójának fényében nem szorul különösebb magyarázatra, hogy a Bécsben tárgyaló delegáció az államfői kívánságlista sajtóviszonyokra vonatkozó passzusait olvasva miért érezte magát nehéz helyzetben. Nehezítette helyzetüket, hogy az udvarban – a háta mögött – ‘rejtjelezve’ „Der Advocat” névvel illetett államférfi a tárgyalások döntő szakaszában, különösen 1867 januárjában, személyesen már kevéssé vett részt, de február első heteiben tanácsaival mégis meghatározó módon alakította a kirajzolódó megegyezés kereteit. Nem lehetett ez másként a sajtóügyekről kibontakozott disputa esetében sem. E körben hipotézisünk kevés kockázatot hordoz magában, mert bár a Bécsben tárgyaló megbízottak liberális alapállását nem lehetett elvitatni, szinte bizonyossággal állítható, hogy közjogi kérdésekben, így a sajtójog ügyeiben Horvát Boldizsáron s Eötvös Józsefen kívül elsősorban Deák rendelkezett a sajtószabályozás jogfilozófiai és történeti hátterét is magába foglaló átfogó tudással és gyakorlati tapasztalattal. Ezért aztán az idő sodrásában koncipiált magyar álláspont mögött leginkább az ő szellemi hozzájárulását kell feltételeznünk.

3. A sajtóügy rendezése – kölcsönös engedményekkel

A bécsi tárgyalások 1867 februárjában végső stádiumukba jutottak. Lónyay naplója szerint a hónap második hetére maradt a két ‘legnehezebb’ kérdés: „a honvédelmi ügy és a sajtótörvény”.²⁴ A kinevezésük bejelentésére váró miniszterjelöltek Bécsben tárgyaltak ezekről Ferenc Józseffel, aki a ’48-as törvények dolgában ez egyszer igencsak rugalmasnak mutatkozott. A sajtótörvény ügyében bizonyosan, hiszen a miniszterjelöltek február 15-i háromórás tárgyalásukon lényegében úgy jutottak egyezsége, hogy az inkább a magyar álláspont győzelmét, vagyis a márciusi törvény föltámasztását jelentette.²⁵ Tehát a korábbi bécsi posztulátumból a sajtórendtartás alkalmazása elesett, mert az 1865-ben érvényesnek ismert sajtószabályzat s az ahhoz csatolt Függelék hazai népszerűtlensége mit sem változott, ráadásul az idő is megcáfolhatatlanul eljár fölötte.²⁶

A kiállítás Szemere törvénye mellett, ha nem is teljes sikerrel, de mondhatni, megnyugtató eredménnyel zárult, mely az új hatalom kiszemelt aktorainak presztízssikert hozott, ugyanakkor a politika iránt fogékony közönség számára szimbolikus üzenetet is hordozott. A ’48-as törvényhez való ragaszkodás így részévé vált annak a politikai programnak, mely a forradalmi törvények lehetséges mértékig történő tiszteletben tartását tűzte zászlajára. A sajtószabadságot a pesti törvényhozás tehát úgy emelhetette újólag piedesztálra, hogy az áprilisban szentesített törvény ekkor még az első szótól az utolsóig érintetlen maradt. Igaz, s ez a kompromisszumok ter-

²⁴ KÓNYI i. m. (9. lj.) 309.

²⁵ Uo., 321.

²⁶ Az 1852-es rendtartás továbbéléséről szólván, egyet lehet érteni Deák Ágnes megállapításával, miszerint „[a]z egy évtizeddel korábban hatékony represszív szabályozás az 1860-as években már anakronizmus volt”, s a politikai környezet változásai okán „a papírra vetett és kihirdetett rendszabályok alkalmazására a magyarországi politikai színpadon mozgó szereplők közül” senki, „talán az uralkodót kivéve”, komolyan nem is gondolhatt. DEÁK Ágnes: Sajtószabályozás a Schmerling-provizórium időszakában. *Századok*, 2013/3., 653.

mészetéből fakad, a sajtóvétségek fölött ítélni hivatott esküdtszék dolgában – s ennyiben Pest részben honorálta a bécsi óhajok egyikét – a kormány rúdjánál éppen csak helyet foglalók némi engedelményre is kényszerültek.

Ám addig, míg ez megtörténhetett, a kormánynak föl kellett állnia,²⁷ a törvényhozás mindkét házában be kellett mutatkoznia, s az államélet beindításához szükséges intézkedések előkészítéséhez – melyek parlamenti jóváhagyást igényeltek – hozzá kellett látnia. A programbeszédet, Andrassy beszédét, amellyel a képviselőházban és a főrendi házban a kabinet elképzeléseit ismertethette, hárman: Eötvös, Horvát és Lónyay pennázták, míg a kormányzás megindításához elengedhetetlenül szükségesnek ítélt előterjesztések elkészítésének is lettek felelősei. Az adóügyi plánomot Lónyay írta, ugyanakkor a némi jogászai leleményt föltételező sajtóügyi határozattervezet formulázásával – két másik tárggyal együtt – Deák hívét, a precíz és kiváló szakember hírében álló Horvát Boldizsárt bízták meg. Ezeket első olvasatban a kormányülés február 25-i ülésén vitatták meg. A miniszterek a sajtótörvény életbe léptetéséről szóló tervezetre – az ülés jegyzőkönyvének lakonikus följegyzése szerint – „észrevétel nélkül” ütötték rá a placetjüket.²⁸ Ennek, valamint a többi dokumentumnak a végleges s a törvényhozásnak is benyújtott változatai azonban Deák keze nyomát viselték.²⁹

A képviselőházban első ízben megjelenő kormány nevében Andrassy Gyula 1867. február 28-án a törvényhozás nyilvánossága előtt tett ígéretet – az ekkortájt gyakorta hivatkozott jogfolytonosság elvére történő utalással – a sajtó övező jogszabályi környezet rendezésére s a „politikailag legtetszősebb” megoldásként³⁰ a ’48-as sajtótörvény mielőbbi életbe léptetésére.³¹ A kabinet sajtópolitikájának részleteibe azonban ekkor még a kormányfő nem avatta be a törvényhozókat.³² Ezt a Háznak írásban benyújtott dokumentum, a „Miniszteri előterjesztvény a sajtó ügyében” címen prezentált javaslat végezte el.³³

²⁷ A „kegyelmes királyi leirator”, mely az alkotmányosság helyreállításáról és Andrassy Gyula miniszterelnöki kinevezéséről értesítette a törvényhozást, 1867. február 18-án olvasták föl a Képviselőházban. OGY–KN-1865–92 (1865–II–181); *Pesti Napló*, 1867. február 19.

²⁸ MNL–K.27–MT Jkv. 4. napirend, 1867. február. 25., 7–8. A miniszteri értekezleten résztvevők egyúttal arról is döntöttek, hogy a négy javaslat közül „4. szer a’ sajtóügy kerüljön tanácskozás alá”.

²⁹ Azt magától Lónyaytól tudhatjuk, hogy a kabinet legszorgalmasabbja, Horvát Boldizsár, a reábizott tervezetekkel három nap alatt végzett. Azokat a minisztertanács ülése után Deáknak bemutatták, aki a plánumokat, amelyek „mind a megyékre, mind a sajtóra nézve” fogalmazódtak, korrigálta, s lényegében helyettük „újat diktált”. Lónyay nem is állta meg, hogy naplójában ne tegye szóvá az esetet. „Különös állás mindenestre, a miniszterium valamit határoz, és az öreg úr mint aeropág ismét módosítja.” KÓNYI i. m. (9. lj.) 346.

³⁰ SARLÓS 1968a i. m. (3. lj.) 193. A szerző témánkba vágó cikkében úgy nyilatkozott, hogy a Szemere-féle törvény életbe léptetése „a kormány számára jogászilag a legegyszerűbb volt”.

³¹ OGY–KN–1865–95 (1865–III–188). „Miatán végre, a sajtótörvényeket illetőleg, azokat törvényesen szabályozó eljárásunk nincs, az ideiglenes sajtótörvényeket pedig továbbra is fentartani a kormánynak szándokában nem lehet (Helyeslés): erre vonatkozó előterjesztésünk képezi az utolsó tárgyat, melyet a t. háznak benyújtani szerencsénk lesz.”

³² A tömör miniszterelnöki expozé egyébként a másik három tervezetről sem szólt bővebben. Uo., 188.

³³ OGY–KI–1865–68 (1865–II–64). E kérdéssel a szakirodalomban több szerző is foglalkozott. L. KOVÁCS Kálmán: *A magyar büntetőjog és büntetőeljárási jog története 1848-tól 1944-ig*. Budapest, ELTE ÁJK, 1971; MÁTHÉ Gábor: Die Fragen der Kompetenzregelung zwischen der Verwaltung und dem Justizwesen in den ersten Jahren des Dualismus in Ungarn. In: CSIZMADIA Andor (szerk.): *Verwaltungshistorische Studien*. Pécs, 1972. 163–191; s újabban: ANTAL Tamás: *Törvénykezési reformok Magyarországon 1890–1900: ítélőtáblák, bírói jogviszony, esküdtszék*. Szeged, Csongrád Megyei Levéltár, 2006. 351.

Az 1848. évi XVIII. törvényt ‘tettleg’ életbe léptetni célzó elaborátum lényegében egyetlen kérdésre fókuszált, amelynek teljesíthetéséhez a végrehajtó hatalom törvényhozói föltalalmazást kért, s ez a sajtóvétségek fölött ítélni hivatott bírói fórumok rendszerének 1848-ban bevezetett modelljétől való eltérésre vonatkozott. Láttuk, hogy a bécsi álláspont e kérdésben milyen merev s elutasító véleményyt fogalmazott meg, midőn költségesnek s valójában idő előttinek titulálta az esküdtszékek újbóli felállítását. A laikus elemek, vagyis az esküdtek sajtóügyekben történő bevonásának lehetősége mellett azonban – igaz, kis korrekcióval – a pesti kormányférfiak sikerrel tartottak ki. Maga az intézmény megmaradhatott, ám úgy, hogy a forradalom hónapjaiban megyénként fölállított esküdtszékek helyett „csak Pesten, Debrecenben, Eperjesen, Nagy-Szombatban és Kőszegen” jöhessenek létre e fórumok.

A javaslatban a minisztérium ahhoz is engedélyt kért, hogy a fenti bírói szervek illetékeségi területének körét s eljárási rendjét „ideiglenes miniszteri rendelet által”, természetesen a lehetőség határain belül – Deák ’48-as eljárási kódexéhez idomítottan – meghatározza, továbbá hogy a polgárok alkotta grémiumok mellé e helyeken a táblák „saját kebelökből egy elnököt és két más bírói tagot állandóan” kiküldhessenek.³⁴ A sajtóügyi határozattervezet végül figyelemmel vagy inkább tekintettel volt az erdélyi sajtóviszonyok helyzetére is, ahol az ottani állapotokból következően a kabinet a rendeleti intézkedésre külön is kérte a törvényhozás hozzájárulását.³⁵

A terjengősnek éppen nem tekinthető sajtóügyi textus mérlegelésére a törvényhozásnak szűk másfél hét állt rendelkezésére, s azok között a tárgyak között, amelyben az önálló államélet elindításához a frissiben kinevezett kormány a törvényhozás felhatalmazását kérte, a tervezet – mint láttuk – a sorban az utolsó helyet kapta. A Ház így március első hetében hosszan és kimerítően megvitatta az „ujoncok”, az adók, a „köztörvényhatóságok visszaállítása” dolgában beterjesztett kormányjavaslatokat, vagyis „az ország pénzéről, vérérol, törvényhatóságairól” megfogalmazott plánumokat,³⁶ majd ezek után tárgyalta meg a sajtóval kapcsolatos kérdéseket. Szombaton, március 9-e délelőttjén, hosszú és fáradtságos tárgyalások után vették elő a vélemény szabadság ügyét. Hasonlatosan a korábbi proposíciókhoz, a kormány itt sem állított előadót, hanem ugyancsak a képviselőház jegyzője ismertette, olvasta föl az előterjesztést. A vitában – a másik három, már letárgyalt javaslattal szemben – valójában kevesen hallatták hangjukat. A baloldali ellenzék padsoraiból megfogalmazott észrevételek meglehetősen formálisak voltak, míg a nemzetiségi képviselőknek a diszkusszió elsősorban arra adott alkalmat, hogy a márciusi sajtótörvénnyel szembeni általános elégedetlenségüknek adjanak hangot.

Az első felszólaló, Sztratimirovics György, hosszú beszédében lakonikus egyszerűséggel arról beszélt, hogy a ’48-as sajtótörvény „elégtelen”, büntetései szigorúak, s az abban foglalt kaució sem a szabadelvűség díszé.³⁷ A román nemzetiségű Hodosiu József pedig megengedte magának, hogy az 1848. 18. tc.-et mint törvényt „a nem szabad sajtóról” címmel ajánlja a Ház figyelmébe.³⁸ Majd folytatólag a hírlapbiztosíték intézményét kárhoztatta, s arról beszélt, hogy

³⁴ OGY-KI-1865-68 (1865-II-64).

³⁵ Uo., 65.

³⁶ Gróf Szapáry Antal főlovászmester formulázott ekként a sajtó ügyéről szóló főrendiházi tárgyalás során. OGY-FN-1865-37 (1865-I-193).

³⁷ OGY-KN-1865-102 (1865-III-304).

³⁸ Uo., 306.

annak újbóli törvényesítése után „nem lesz egy szerb vagy román lap se”.³⁹ A Deák-párt s a jelen levő miniszterek azonban komoly, érdemi vitára nem mutattak hajlandóságot, így aztán a bal-közép programmal mandátumhoz jutott Jámbor Pál – önmagát nem megtagadva⁴⁰ – védte meg a ’48-as törvényt, s az ellentmondás halk megnyilvánulásaként a magyar sajtótörvényeknek az osztrák törvényénél „szabadabb voltát” hangsúlyozta.⁴¹

Az esküdtszékek bírósági táblák székhelyeire tervezett telepítésének szándéka azonban már nagyobb vihart kavart. A nemzetiségi képviselők nem titkoltan azt tartották aggályosnak, hogy a sajtó nem magyar nyelvű munkásait az előterjesztés elfogadásával valójában elvonnák törvényhatóságuk bíróságaitól, s távoli városok esküdtszékei ítélkeznenek ügyeikben. „Az idegen és ellenkező elvű esküdtszék által ítéltetni annyi, mint előre elítélve lenni” – hangsúlyozta a magyarországi szerbek egyik vezére, Miletics Szvetozár,⁴² aki hozzátette: „a büntetőjog első fogalmával és alapjával is ellenkezik, hogy valaki saját tettének és saját helyének bírójától elvétessek.”⁴³ A másik szerb szónok, Sztratimirovics pedig – ezúttal – a centralizáció ellen szólva, sötét próféciaként jegyezte meg: „Fél év múlva minden vidéki városainkban mind annyi szerkesztő és munkatárs [...] annyi és annyi évre hűsre fog kerülni. S én ez esetre bátorkodom egyszersmind a kormányt megkérni, látná el magát most már elegendő számú hírlapírókkal, hogy aztán azokat a hűsre kerülnők helyébe *ex officio* küldhesse.”⁴⁴

Az előterjesztés esküdtszéki passzusát támadók az éles kritikán túllépve ellenjavaslattal is éltek. Többen a kormány által megnevezett öt esküdtszék mellett egy pécsi, aradi és újvidéki székhellyel felállítandó *jury* gondolatát támogatták.⁴⁵ A képviselőház többsége azonban a sokak által méltán tisztelt kormánypárti Bernáth Zsigmonddal értett egyet,⁴⁶ aki azt hangoztatta, hogy ha a kormány csak öt esküdtszék felállítását képes vállalni, akkor „öt olyanra, amire nem képes, kötelezni nem is tanácsos”.⁴⁷ A Deák-párti képviselő meglehetősen formai s köntörfalazástól mentes okfejtése győzelmet aratott. A parlament néhány apróbb, lényegtelen változtatással a sajtóügyben adandó felhatalmazási javaslatot elfogadta, s ezzel a kabinet liberális sajtópolitikája előtt megnyitotta az utat.

4. Epilógus

A mögöttük hagyott bő másfél évtized viszontagságainak fényében igencsak érthető, hogy a hírlapok munkásai maguk is találtak időt s helyet a sajtó felszabadulásának megünneplésére. A lapok külön-külön tudósítottak az eseményről. „Érdekes estély volt f. hó 23-án a Frohner szállodában” – írta a *Vasárnapi Újság*. „Mintegy 60 író, képviselő, művész és kiadó vett benne

³⁹ Uo., 307.

⁴⁰ Jámbor Pál életére és munkásságára l. *Vasárnapi Újság*, 1897. április 18. sz., 257.

⁴¹ OGY–KN–1865–102 (1865–III–310).

⁴² Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. Budapest, Hornyánszky Viktor, 1902. 8. k., 1399.

⁴³ Uo., 312–313.

⁴⁴ OGY–KN–1865–102 (1865–III–306).

⁴⁵ Manojlovics Emil, Vass Sámuel gr., uo., 312; Miletovcics Szvetozár, uo., 313; Tisza Kálmán, uo., 313.

⁴⁶ Bernáth Zsigmond méltatását l. *Fővárosi Lapok*, 1882. január 31., 161.

⁴⁷ Az előterjesztés képviselőházi vitájára l. még: SARLÓS 1968a i. m. (3. lj.) 195.

részt. Az áldomások egymást érték, lehet képzelni, hogy ezek főtárgyát Fiume és a sajtószabadság képezte. Még reggeli 3 órakor is szólt Kecskeméti hegedűje,⁴⁸ s koczszantak a poharak.⁴⁹ De a *Pesti Napló* is hírt adott az eseményről: „az újra felvirradt sajtószabadságot” ünneplő gyülekezetről. Beszámolt arról, hogy a beszélők elsőként a királyt éltették, „majd a magyar politikát, melynek a sajtószabadság új életre kelte köszönhető”, de természetesen jutott a szép szavakból Deáknak és a minisztereknek is.⁵⁰

Az éjszakába nyúló összejövetel ünnepi beszédei, az ilyen alkalmakkor szokásos szövirágoktól sem mentes köszöntők, melyekkel a megszólalók az alkotmányosság helyreállítását s a nyomtatott betű immáron a jog által is biztosított felszabadulását köszöntötték, nem maradtak ránk. Csak feltételezhetjük, hogy azok mindenekelőtt a pillanat, még inkább a napi történések örömét adták vissza. A sajtószabadság kiegyezés utáni históriájának ismeretében azonban a kései krónikás még inkább megértheti a sajtó munkásainak triumfálását, felszabadult örömmünnepet. A kiegyezés utáni évtized sajtótörténeti eseményei ugyanis megcáfolhatatlanul igazolták a véleményszabadságot ismételten megteremtő parlamenti döntéssel szemben támasztott korabeli várakozásokat. A sajtó barátai már azokban a napokban is, amikor a törvényhozás két háza szabad utat engedett a vélemények nyomtatott betűkkel történő áramlásának, örömmel tapasztalhatták a hírlapirodalom felporzulását.⁵¹ Ám az eztán lepergő esztendő is kellő alapot szolgáltatott az elégedettségre.⁵²

A véleményszabadság érvényesülésének korábban nem tapasztalt lehetőségei, a hatalom sajtópolitikai működésének liberalizmusa a képviselőházi vitában elhangzott nemzetijségi jóslatokat is alaposan megcáfolta. A hírlapok világát fenyegető veszélyekből ugyanis jobbára semmi nem vált valóra. A nem magyar nyelven jelentkező orgánumok voltaképpen nemhogy nem kerültek valamennyien végromlásra – amint azt Hodosiú jövendölte –, hanem lényegében megőrizték, ha ugyan nem javították pozícióikat a lapok piacán. De nem csupán a nemzetijségi lapok kerültek el ezt a sorsot. A kiegyezés évében, majd aztán később is a hírlapirodalom statisztikai adatsorai mind több orgánum jelentkezését,⁵³ mi több, az egyes hírlapok példányszámának emelkedését mutatták.

A sajtótermékek leltárát nagy szorgalommal és pontossággal esztendőről esztendőre elkészítő Szinyei József jelentései, valamint a levéltárak töredékesen fennmaradt hivatalos hatósági

⁴⁸ Bizonytal Kecskeméti Józsi primás közreműködéséről írt a lap, aki „cigánybandájával” gyakorta volt különböző társasági események szereplője. L. erre pl. *Hölgyfutár*, 1851. szeptember 13., 835.

⁴⁹ *Vasárnapi Újság*, 1867. március 31., 13. sz., 153.

⁵⁰ *Pesti Napló*, 1867. március 27.

⁵¹ *Vasárnapi Újság*, 1867. március 17., 11. sz., 128. „A magyarországi hírlapirodalom az új korszak hajnalán nagy élénkséget fejt ki.” A rövid híradás a *Magyarország* című lap indulásán túl az 1848, a *Pesti Hírlap*, a *Pesti Hetilap*, a *Heti Posta*, a *Magyar Polgár*, a *Székelly Közlöny*, a *Pesti Újság* alapításáról vagy tervezett megindulásáról tájékoztatta az olvasókat.

⁵² A lapgründolási hajlandóság a későbbiekben sem csökkent. A vidéki sajtó erősödéséről a *Vasárnapi Újság* viszáterőn tudósított, így az 1869-es fejleményekről írva aláhúzta: „szünetlenül új meg új lapok voltak keletkezésben.” *Vasárnapi Újság*, 1869. január 31., 5. sz., 62. 1871. decemberében arról tájékoztatta olvasóit, hogy a lapmozgalom vidéken sem kevésbé élénk, mint a fővárosban. *Vasárnapi Újság*, 1871. december 24., 52. sz., 657.

⁵³ Míg 1866-ban csak 12 új lap és folyóirat indult, addig a kiegyezés évében ez a mutató jóval emelkedőbb tendenciát jelzett. *Vasárnapi Újság*, 1867. január 13., 2. sz., 19; 1867. március 17., 11. sz., 128; 1867. június 23., 25. sz., 313; 1867. július 7., 340; 1867. december 15., 50. sz., 616.

adatai egyaránt alátámasztják ezt az állítást, s azt, hogy „az alkotmányos boldogság” második esztendejében továbbra is a lappiac gazdagodása volt megfigyelhető. Ekkor a fővárosban s a vidék 47 településén 259 sajtóterméket regisztráltak, amelyekből „magyar 135, német 63, tót 5, román 13, horvát 21, szerb 12, rutén 3, olasz 5, héber 1 és latin... 1” volt.⁵⁴ A nemzetiségi sajtó parlamenti vitában megjósolt visszaesése tehát nem következett be, az igencsak pesszimista s megalapozatlan prognózis volt, hisz még az 1869. évi számsorok is arról tanúskodtak, hogy Magyarországon akkor hattal több szlovák, kettővel több szerb, s változatlan számú román hírlap került az olvasók asztalára.⁵⁵

A későbbi évek történései az 1867. március 9-i vita másik baljós vízióját, a Sztratimirovics által hangoztatott jövőképet is megcáfolták. Abból ugyanis, hogy az esküdszékek nem minden egyes vármegyében létesültek, hanem azokat csak öt városban állították föl, nem következett a szabad gondolat büntetőjogi eszközökkel történő vad üldözése. A polgárokból rekrutálódott esküdszékek a dualizmus első évtizedében távolról sem fenyegették a sajtó munkásait a statáriális időkre emlékeztető szigorú büntetésekkel. Az évek múltával inkább az rajzolódott ki, hogy a márciusi törvény s az igazságügyi miniszter 1867-ben vagy később kiadott eljárási rendeletei nem a politikai ellenfelek orgánumainak megrendszabályozását, még kevésbé azok elnémítását célozták. A Deák-pártból alakult kormányok idején indított sajtóperekből a „sajtó ostromállapotának” tablóját aligha lehetett volna megfesteni.

A szűk egy évtizedet felölelő periódus két tucatnál alig több esküdszéki verdiktje ilyen konklúzióhoz kevéske alapot nyújtott. A perek viszonylag kis száma, a gyakori felmentések, s az elítéléssel végződött esetekben kiszabott büntetések összmenyisége láttán „a sajtóperek buja tenyészetéről” hitelesen aligha lehetett beszélni. A hírlapok ellen indított sajtóeljárásokban az akkor megszületett 12 felmentő ítélet a sajtó elnyomásáról szóló állításokat eleve megkérdőjelezhették, mint ahogy finomításra szorultak a nemzetiségi hírlapirodalom korszakos üldözését hirdető későbbi megállapítások is. A peres eljárások során fölmentett vádlottak s büntetlenek nyilvánított írásaik között ugyanis nemcsak és nem is elsősorban a magyar ellenzék hírlapi közleményei voltak felfedezhetők. A nemzetiségi sajtó 15 esküdszéki tárgyalásának csaknem a fele, hét végződött felmentéssel, míg a 13 magyar lap ellen indított ügyben a „jury” szószólói öt alkalommal hirdettek ki „nem vétkes” határozatot.

A monarchia keleti része nem magyar nyelvű újságjainak adott esküdszéki „*salvus conductusok*” s a polgárokból rekrutálódott bírói testületek „lelkiismeretes kombinációjára” apelláló vádindítványok visszautasítása kézzelfoghatóan érzékeltethették, hogy a hatalom általában csak a nyíltan ellenséges vagy a durván rágalmozó orgánumok szerkesztőinek, szerzőinek megbüntetésére számíthatott. Helyénvaló továbbá e körben aláhúzni azt is, hogy még az elmarasztalt orgánumok embereire sem várt drákói szigor. A későbbi statisztikákkal szemben ugyanis a dualizmus legliberálisabb periódusában a bűnösnek ítélt írások nemzetiségi szerzőire mindössze hét év és hét hónapnyi fogházbüntetés várt.

⁵⁴ *Vasárnapi Újság*, 1868. augusztus 23., 34. sz., 407.

⁵⁵ *Vasárnapi Újság*, 1869. december 12, 50. sz., 687; Hodosiú jóslata egyedül a „ruthén” lapok vonatkozásában igazolódott, ugyanis a korábban megjelent három orgánumból 1868-ban kettő megjelenését szüntették be e lapok gazdái.

Míndezek a csupán jelzésszerűen felvillantott utalások – reményeink szerint – azt igazolják, hogy a Szemere fogalmazta törvény vétségi alakzatai s később a parlament hozzájárulásával kiadott igazságügyi eljárási szabályok tág keretei, a törvényesség köldökzsinórjába általában elszántan kapaszkodó igazságszolgáltatási apparátust objektíve gátolták meg a hatalom politikai kritikusaiként fellépő hírlapirodalom elnyomásában.⁵⁶ A kép teljességéhez azonban az is hozzátartozott, hogy ebben az ügyészség embereinek, s közöttük is elsősorban Budapest főügyészének, Kozma Sándornak⁵⁷ liberális attitűdje fontos tényező volt. A sorozatos felmentő határozatok láttán a vádhatóságok, a vád pesti emberének példáját követve, akceptálták a szabad sajtó által „vastag eledelekre” szoktatott esküdtszékek önállóságát, s a laikus bírák „megbízhatatlanságára”, vagyis kiszámíthatatlan verdiktjeire hivatkozással gyakorta álltak ellen a miniszterelnökségi sajtóosztály vagy a belügyminisztérium pert sürgető követeléseinek.

A pesti kormányférfiak becsületére legyen mondva azonban az is, hogy ők – jobbára kivétel nélkül – rendre tudomásul vették az ügyészség által kialakított gyakorlatot, „s szigorú törvények és még szigorúbb bíróságok” megteremtése helyett csaknem teljesen lemondtak a sajtó büntetőjogi eszközökkel történő kormányzásáról. A Deák-párti hatalom működésének időszakosa sokáig – egyenesen az 1990-es évekig – így vált a magyarországi sajtó legszabadabb periódusává.

---

⁵⁶ Éppen ezért nevezte az 1848-ban szentesített törvényt Vámbéry Ruzstem a magyar sajtószabadság „delelőpontjának”. *Népszava*, 1929. december 25., 13.

⁵⁷ Kozma Sándor működésére l. *Vasárnapi Újság*, 1897. augusztus 8., 32. sz., 540–541; ESTÓK József: *Börtönügyi Szemle*, 2010/1., 71–77; SZENDREI Géza: Kozma Sándor. *Ügyészek Lapja*, 1990/6.; EDVI Illés Károly: Kozma Sándor. *Jogtudományi Közlöny*, 1896. május 15., 20. sz., 153–154.